

Het meertalige kind

Het meertalige kind

Marinella Orioni

Het meertalige kind

Marinella Orioni

ISBN 978 90 8850 987 2

NUR 610

THEMA CFDM

© 2020 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

Per Antonio

Inhoud

Voorwoord	11
------------------	----

DEEL I

MEERTALIGHEID: STAND VAN ZAKEN

1 Meertaligheid in de schijnwerpers	19
Waarom is meertaligheid vandaag de dag zo actueel in Europa?	22
Het (meer)talenbeleid in Nederland, België en Frankrijk	24
2 Wildgroei van ideeën over meertaligheid	33
‘Meer talen spreken is verwarrend voor een kind’	34
‘Meer talen spreken is vermoeiend voor een kind’	36
‘Meertalige kinderen beginnen later met praten’	36
‘Hij zegt niets, dus hij begrijpt me vast niet (stille periode)’	37
‘Van elke taal een beetje, maar geen enkele taal goed’	38
‘Hij heeft een accent, dus hij is niet meertalig ...’	41
‘Meertaligheid is leuk, maar de talen moeten wel nuttig zijn’	43
3 Hardnekkige misverstanden rond taalachterstand	47
Taalachterstand onder de loep	48
Het niveau van de schooltaal, een indicatie?	48
Op zoek naar de boosdoener	51
De taalarme omgeving	54
4 Noodzaak tot heroriëntatie	57
De multiculturele samenleving in beweging	57
Impact van eentalig denken op het meertalige kind	60
Van een eentalige naar een meertalige blik	61

DEEL II
KENNISMAKEN MET HET MEERTALIGE KIND

5	Het meertalige brein	67
	Taalsystemen in het brein	68
	Taalverwervingsfasen	70
	De voortalige fase (nul tot een jaar)	71
	De vroegtalige fase (een tot tweeënhalf jaar)	72
	De differentiatiefase (tweeënhalf tot vijf jaar)	72
	De voltooiingsfase (vanaf vijf jaar)	73
	Simultane taalverwerving	73
	Successieve (consecutieve) taalverwerving	74
	Passieve en actieve taalverwerving	75
	Metalinguïstisch bewustzijn	77
	Executieve functies	78
	Meertaligheid houdt het brein gezond	79
6	De rol van taal voor het meertalige kind	81
	Taalrelatie	82
	Talen van meertalige kinderen	82
	Evenwicht tussen de talen	88
	Meertalige woordenschat	91
	Geboren vertalers?	95
	Taalkeuze	96
	Taalmixen	101
7	De multiculturele identiteit	105
	Kwestie van kiezen?	106
	Multiculturele benadering	109
	Acceptatie van een multiculturele identiteit	114
8	De meertalige blik op de samenleving	117
	Een brede, flexibele en kritische blik	117
	Een communicatieve blik	119
	Een talige blik	121

Een professionele blik	122
Een terugblik	123

DEEL III

HET MEERTALIGE KIND IN DE SAMENLEVING

9 Het meertalige kind thuis	127
Het meertalige gezin	127
Een meertalige opvoeding is een prachtig cadeau aan je kind, maar het gaat niet vanzelf	130
Gezinsmeertaligheidsbeleid	131
Taalkeuze van meertalige ouders	133
Aandacht schenken aan de taligheid van het kind	135
Home literacy environment	136
Het consultatiebureau	138
Activiteiten ter bevordering van de thuis- en schooltaalontwikkeling	139
10 De meertalige peuter in de voorschoolse voorzieningen	141
Meertalige voorschoolse voorzieningen	144
Meertalige opvang versus meertalige kinderen in de opvang	148
Problematiek van taalarme kinderen	149
Voor- en vroegschoolse educatie	150
Effecten van de taalstimuleringsprogramma's	153
Integrale kindcentra	155
Concrete actiepunten voor pedagogisch medewerkers	156
11 De meertalige leerling op school	159
Meertalige leerlingen in het onderwijs	161
Anderstalige leerlingen in het onderwijs	162
Meertalig onderwijs, vreemdetalenonderwijs	163
Meertalige leerlingen in het meertalige onderwijs	166
Tweetalig onderwijs schooltaal-moedertaal	168
Moedertaalonderwijs	169

Kennis van leerkrachten over meertalige leerlingen	172
Hoe ziet de meertalige leerling eruit?	175
De thuistaal: obstakel of hulpmiddel ... Wat vindt de leraar?	177
Rol van de leraar	182
Talensensibilisering	185
Translanguaging oftewel functioneel veeltalig leren	189
In de praktijk	192
12 Het meertalige kind bij de logopedist	197
Meertaligheid en taalontwikkelingsstoornissen (TOS)	197
Wat zegt de wetenschap?	200
Signalering	204
De logopedist	205
Anamnese	206
Diagnostiek	208
Interpretatie testresultaten: taalstoornis of taalachterstand?	211
Meertalige kinderen met een TOS: behandeling en advies	212
Meertalige logopedie	214
Nawoord	217
Dankwoord	219
Personenregister	221
Geraadpleegde literatuur	223

Voorwoord

Ik ben Nederlands-Italiaans. Ik ben in Nederland geboren en eentalig opgegroeid. Dit boek gaat dus niet over mij. Jammer, want ik had het zo fijn gevonden om meertalig op te groeien. Maar meertalig opvoeden deed je niet in de jaren zeventig. Je sprak 'gewoon' Nederlands met je kinderen. Dat was beter. Voor wie het beter was, heb ik nooit geweten. Voor mij was het in ieder geval niet beter. Als tweetalige Nederlands-Italiaanse zou ik even goed Nederlands hebben gesproken als nu. Ik zou dezelfde vrienden hebben gemaakt en dezelfde opleidingen hebben gevolgd. Ik zou ook met dezelfde Italiaanse man zijn getrouwd. Tenminste, dat hoop ik. Misschien was hij zonder mijn charmante Nederlandse accent niet voor me gevallen. Als tweetalige zou ik namelijk als vanzelf accentloos Italiaans hebben gesproken. Als ik nog terugdenk aan al die uren achter mijn Italiaanse grammatica! Ik leerde elke avond een werkwoord en ging niet slapen voordat ik de uitgangen in alle tijden uit mijn hoofd kende. En ik vertaalde Italiaanse liedjes. Wat had ik in plaats daarvan veel andere leuke dingen kunnen doen! Zelf een muziekinstrument spelen bijvoorbeeld. Voor mijn vader was het ook niet beter, hij sprak een taal tegen zijn kinderen die niet zijn moedertaal was. 'Jullie moedertaal werd uiteindelijk ook de mijne', zei hij een aantal jaar geleden tegen me. Voor mijn Italiaanse grootouders was het zeker niet beter. We hebben nooit met elkaar kunnen praten, behalve wat losse woordjes over en weer en het bekende handen- en voetenwerk. Zelfs voor mijn brein bleek het niet beter, tweetalig opgroeien zou juist beter zijn geweest. Maar dat wisten mijn ouders toen nog niet. Zij waren bang voor de verwarring en de overbelasting waarvoor men hen toen waarschuwde. Dacht men dat het beter zou zijn geweest voor mijn schoolcarrière? Ik zou niet weten waarom. Op school zou ik toch in mijn eentalige modus hebben gefunctioneerd en zou Italiaans mij geenszins gehinderd hebben. Net zoals Nederlands en Italiaans mijn dochters niet hinderen op de Franse school. Maar dat wist men toen waarschijnlijk ook nog niet. Was het beter voor de Nederlandse staat? Vonden ze mij Nederlandser omdat ik, ondanks mijn Italiaanse uiterlijk en Italiaanse paspoort, alleen maar Nederlands sprak? Ook dat lijkt me onwaarschijnlijk.

Bij gebrek aan verdere opties heb ik mijn zoektocht naar een antwoord uiteindelijk opgegeven en gedacht dat het allemaal op een groot misverstand berustte.

Ik ging ervan uit dat men door schade en schande en vooral door veelbelovende wetenschappelijke onderzoeksresultaten en positieve praktijkvoorbeelden, wijzer was geworden. Ik ging ervan uit dat men in onze internationale samenleving ondertussen weet dat meertalig opgroeien een voordeel is en daarom zou worden toegejuicht en aangemoedigd. Daardoor ging ik er ook van uit dat we tegenwoordig weten hoe we met meertaligheid en met meertaligen moeten dealen. Maar de geluiden uit de samenleving komen niet altijd overeen met die gedachten. Vaak wordt meertaligheid als schuldige aangewezen voor kwalen die heel andere oorzaken hebben. Internationalisering en meertaligheid staan hoog in het vaandel, maar men scheert niet alle meertaligheid over één kam. Men onderschat de meerwaarde van meertalig zijn en staart zich blind op de kennis van de schooltaal. In een samenleving waar eentaligheid de norm is, gaat men er ten onrechte van uit dat meertalige kinderen hetzelfde in elkaar zitten als eentalige. Vanuit de heersende eentalige opvattingen, richtlijnen en verwachtingspatronen blijken ze nog altijd moeilijk definieerbaar. Daarom is een verschuiving van een eentalige naar een meertalige visie noodzakelijk. De vraag of meertaligheid een voor- of nadeel is, zou er bijvoorbeeld niet langer toe moeten doen in een samenleving waar natuurlijke meertaligheid een feit is. Het is interessanter ons af te vragen in welk opzicht meertalige kinderen anders functioneren dan eentalige, zodat we zo adequaat mogelijk op ze kunnen inspelen. De hoogste tijd dus om ons te verdiepen in meertaligheid en in het meertalige kind. Dat is het uitgangspunt voor dit boek. In mijn boek *Meertalig opvoeden* beantwoord ik vragen van ouders over meertalig opvoeden en geef hun tips. In dit boek maken professionals en de rest van de samenleving kennis met het meertalige kind. Omdat de laatste jaren zowel de ontwikkelingen rondom meertaligheid als de belangstelling voor het meertalige kind enorm zijn toegenomen, vond ik het belangrijk om in deze herziene uitgave van *Het meertalige kind* informatie te updaten en te actualiseren.

Het meertalige kind: een definitie

Een eenvoudige en allesomvattende definitie van het meertalige kind zou kunnen zijn: een kind dat twee of meer talen spreekt met verschillende personen in verschillende situaties. Meertaligheidsspecialist François Grosjean verkondigt al jaren dat iedereen, op welke leeftijd dan ook, meertalig kan worden en dat er noch echte noch niet-echte meertaligen bestaan. Om meertalig te worden moet aan een aantal basiscondities worden voldaan. Een groot en gevarieerd taalaanbod gedurende verschillende jaren, door personen die een belangrijke rol spelen in het leven van de persoon in kwestie. Eentalige input in elk van de talen is belangrijk, zodat een kind de talen leert scheiden waardoor hij een gedegen kennis in elk van de talen opbouwt. Bovendien moet er de noodzaak zijn om de talen te gebruiken. Een taal kan namelijk ook weer verdwijnen als de noodzaak om hem te gebruiken er niet meer is. Deze definitie is van toepassing op alle meertaligen in de samenleving. Naast bovenstaande overeenkomsten hebben meertaligen ook hun eigen specifieke kenmerken die soms een verschillende aanpak behoeft. Hoewel de titel *Het meertalige kind* lijkt te suggereren dat er in dit boek één type meertalig kind wordt besproken, met dezelfde kenmerken, bijzonderheden en misschien wel eigenaardigheden, vind ik het wenselijk om het meertalige kind juist niet in één definitie te vangen. Vandaar de weloverwogen keuze om verschillende groepen meertaligen te onderscheiden.

In *Meertalig opvoeden* ligt het accent voornamelijk op het meertalig opgevoede kind. In *Het meertalige kind* is dit accent verschoven naar meertalige kinderen in interactie met hun leefomgeving. Het gaat hier dus om kinderen die door hun anderstalige thuissituatie met meer talen opgroeien. De definitie van het meertalige kind is in die zin enigszins uitgebreid.

Het meertalige kind, in dit gelijknamige boek, groeit op met meer dan één taal en kan in de volgende vier groepen worden ingedeeld:

1. Tweetalige kinderen uit gezinnen waar een ouder de schooltaal spreekt en de andere ouder een andere taal.
2. Tweetalige kinderen uit gezinnen waar beide ouders dezelfde taal spreken die niet de schooltaal is en een derde persoon de landstaal spreekt, bijvoorbeeld een oppasmoeder of een pedagogisch medewerker.
3. Drietalige kinderen uit gezinnen waar vader en moeder ieder een andere taal spreken dan de schooltaal en een derde persoon de landstaal spreekt, bijvoorbeeld een oppasmoeder of een pedagogisch medewerker.
4. Kinderen die pas als ze naar school gaan meertalig worden. Hieronder vallen anderstalige kinderen die door verhuizing, emigratie of immigratie ineens een andere taal moeten spreken, maar ook kinderen die in Nederland zijn geboren en pas op school met de Nederlandse taal in aanraking komen.

Enkele categorieën meertaligen vallen dus buiten de definitie die in dit boek gehanteerd wordt, omdat ze niet meertalig opgroeien. Het gaat om kinderen die op school een vreemde taal leren of tweetalig onderwijs volgen en om personen die op latere leeftijd een tweede taal leren, terwijl hun moedertaal de schooltaal blijft. Zij zijn niet minder meertalig, maar vallen buiten het onderwerp omdat zij niet meertalig opgroeien. Ik behoor dus tot deze laatste groep meertaligen. Ik ben in Nederland geboren en mijn moedertaal is Nederlands. Ik heb op latere leeftijd Italiaans geleerd, maar ik heb het thuis nooit gesproken met mijn Italiaanse vader, noch heb ik in Italië gewoond. In 1997 ben ik naar Frankrijk verhuisd waar ik nog steeds woon. Ik spreek elke dag Frans met de Fransen om mij heen, Italiaans met mijn man en Nederlands met mijn kinderen. Ik ben absoluut drietalig. Maar ik ben niet meertalig opgevoed noch opgegroeid. Ik heb tot mijn twintigste een eentalig parcours gevolgd.

De keuze om mij te beperken tot kinderen die meertalig opgroeien, komt voort uit de primaire doelstelling van dit boek, namelijk om professionals die dagelijks met meertaligheid en meertalige kinderen werken, zoals

beleidsmakers, leerkrachten, pedagogisch medewerkers, oppassen, logopedisten, medewerkers ouder- en kindcentra en alle anderen die met meertaligen te maken hebben, kennis te laten maken met het meertalige kind. Zo kunnen we knelpunten op tafel leggen en oplossingen aandragen. Meertaligheid is een hot item waarover iedereen een mening heeft, maar in werkelijkheid bestaat er nog veel onwetendheid over het meertalige kind en zijn meertalige ontwikkeling.

Opbouw

In *Het meertalige kind* wordt getracht meertaligheid van macro- tot micro-niveau te doorgronden. In deel I wordt de algemene stand van zaken over meertaligheid uiteengezet en worden ontwikkelingen en beleid tegen het licht gehouden. Vervolgens kijken we naar vooroordelen en angsten rondom meertaligheid. En hoe zit het met het fenomeen taalachterstand? Niet de realiteit van een multiculturele samenleving staat ter discussie, maar de manier waarop we ermee omgaan. In deel II leggen we daarom het meertalige kind onder de loep om hem beter te leren kennen. Welke rol speelt taal voor een meertalig kind? Hoe ziet zijn meertalige brein eruit? En hoe zit het met zijn multiculturele identiteit? Het meertalige kind is echter geen statisch begrip. Integendeel. Het meertalige kind is continu in interactie met de samenleving. Daarop focussen we in deel III. Op microniveau volgen we stap voor stap het meertalige kind op zijn levenspad. Thuis, bij het consultatiebureau, in zijn vrije tijd, in de voorschoolse voorziening, op school en bij de logopedist.

Als u zin heeft om eerst concrete informatie te vergaren over bijvoorbeeld de meertalige leerling op school, dan is dat geen probleem. De hoofdstukken kunnen in willekeurige volgorde gelezen worden.

Ik wens u veel leesplezier!

DEEL I
**Meertaligheid:
stand van zaken**

Meertaligheid in de schijnwerpers

Als we de talen van het Romeinse Rijk in kaart hadden gebracht, dan zouden we parallellen met de moderne tijd hebben kunnen observeren. We kunnen vrijwel zeker zeggen dat in de oudheid, eentalige landen een uitzondering vormden in het Middellandse Zeegebied.

[Ferdinand de Saussure in de catalogus van de expositie *Après Babel, traduire*. MuCEM, Marseille, 14 december 2016-20 maart 2017]¹

Meertaligheid is tegenwoordig een hot item en maakt vele tongen los, maar het is verre van een uniek fenomeen. In de wereld zijn naar schatting 6900 talen en maar 196 landen, in Europa zijn er 107 talen in 51 landen.² De meeste van die talen worden gesproken, voor een aantal talen geldt dat niet. Dat zijn de gebarentalen. Net als bij gesproken talen kent elk land ook zijn eigen gebarentaal. In veel delen van de wereld is meertaligheid de norm en eentaligheid de uitzondering. Eentalige gemeenschappen zijn zelfs uiterst zeldzaam. Meertaligheid is ook geen nieuw fenomeen. Het is zelfs een heel oud verschijnsel. Veroveraars hebben door de eeuwen heen niet alleen hun gebruiken en religie opgelegd aan de overmeesterde volkeren, maar ook hun taal. Zo introduceerden bijvoorbeeld de Romeinen het Latijn in de veroverde gebieden en werden mensen, al dan niet gedwongen, tweetalig. Het linguïstisch nationalisme als reactie hierop hield de bestaande taal in stand

¹ Vrije vertaling vanuit het Frans: 'Si nous possédions la carte linguistique de l'Empire romain, elle nous montrerait des faits tout semblables à ceux de l'époque moderne. (...) On peut presque admettre que dans l'Antiquité autour du bassin de la Méditerranée, les pays unilingues formaient l'exception.'

² Cijfers aantal talen uit: Austin, Peter, K. (2008). *1000 Talen van de wereld. Levende, bedreigde en uitgestorven talen*. Fontaine Uitgevers. Cijfers aantal landen: www.europa-nu.nl/id/vh89nvo47vi0/europese_landen.

als trotse blijk van afkomst. Tegelijkertijd leerde men Latijn om bestaansrecht te verwerven in de nieuwe maatschappij.

Dat eeuwenlange meertalige geschiedenis niet heeft geleid tot vanzelfsprekende acceptatie is een treurige constatering. Een groot deel van Europa heeft tot voor kort zelfs actief beleid gevoerd tegen meertaligheid en dan met name tegen haar streektalen en dialecten³, waarvan de penibele situatie in het oog springt. Met minachting keek men neer op meertaligheid, als was het iets gevaarlijks, slechts gebezigd door mensen van lagere stand. Het gebruik van streektalen verkeert dan ook al decennialang in een vrije val. In 2006 concludeert onderwijskundig onderzoeker Geert Driessen⁴ aan de hand van de resultaten uit zijn onderzoek naar de ontwikkelingen van streektalen en dialecten dat ‘Nederlandse ouders onderling een derde minder dialect of streektaal spreken en kinderen aanzienlijk minder’. In een artikel⁵ in *de Volkskrant* schreef Van der Putten alweer ruim twintig jaar geleden dat ‘het Sardijns, de taal van Sardinië, jarenlang is beschouwd als een taaltje van stommelingen’, terwijl de Sardijnse taal en zijn dialecten nog altijd door tachtig procent van de bevolking werd gesproken naast het officiële Italiaans. Om hun kinderen uit die gestigmatiseerde ‘stomme’ hoek te halen, besloten veel ouders Italiaans tegen hen te spreken. Ondertussen is het percentage Sardijns sprekende jongeren behoorlijk teruggelopen. In onze westerse maatschappij heeft één nationale standaardtaal uiteindelijk de linguïstische veelzijdigheid overwonnen en de minderheidstalen, streektalen en dialecten tot een ‘familie- en vriendentaal’ teruggebracht. De alarmbellen zijn gaan rinkelen toen de streektalen en dialecten samen met de sprekers ervan op (uit)sterven lagen. Taalkundigen en politici proberen de minderheidstalen nu wanhopig te reanimeren en maken zich hard voor talen waarop gisteren nog werd neergekeken.

³ Streektaal en dialect zijn eigenlijk synoniemen. Echter sinds het Europees Handvest wordt het begrip streektaal steeds vaker gebruikt als ‘dialect met officiële erkenning’. De keuze daarvan is een zuiver politieke overweging, aldus Marc van Oostendorp, senior onderzoeker variatielinguïstiek.

⁴ Driessen, Geert (2006). Ontwikkelingen in het gebruik van streektalen en dialecten in de periode 1995-2003. *Tijdschrift Toegepaste Taalwetenschap*, 1, 103-113.

⁵ Putten, Jan van der (1997). Het Sardijns probeert meer lef te krijgen. *De Volkskrant*, 17 mei.